

הרב יואל בן נון
מלכים, נביאים ומקורות חיצוניים
שיעור מספר 3
המהפכה הרוחנית של חזקיהו

א. דור דעה

הממד הראשון במהפכה של חזקיהו הוא האיחוד עם תושבי ממלכת ישראל הצפונית (דה"ב ל), המהפכה הלאומית. בכך עסקנו בשיעור מספר 1. הממד שני הוא המפכה הדתית, הסרת הבמות וטיהור האלילות (מל"ב יח, ד). בכך עסקנו בשיעור הקודם. כעת אנחנו עוברים לדבר על ממד שלישי של מהפכת חזקיהו: הממד הרוחני.

חז"ל ([בבלי סנהדרין צד ע"א](#)) אומרים שבדורו של חזקיהו כל התינוקות היו בקיאים בהלכות טומאה וטהרה. ההנחה היא שזהו דור דעה וחכמה. מה המקור לדברים אלו, הם זו מסורת בלבד? נראה שזוהי דוגמא לעיון מעמיק בפסוקים. ספר משלי מחולק למספר קבצים. בפרק כה, א נאמר: "גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה". אנו למדים מכאן שבימי חזקיהו הייתה קבוצה מאנשי המלך, שעסקו בהעתקה, עריכה מסוימת בלשוננו, של משלים. במספר מדרשים (ראו, לדוגמא, [אבות דרבי נתן פרק א](#)) חז"ל מתארים שסיעה זו עיינה ודנה בקשיים שונים העולים גם מהספרים שיר השירים וקהלת.

ב. השירה המזמורית

ידיעה זו על חזקיהו וסיעתו כאנשי דעה וחכמה, מתקשרת לשורה של תופעות בספר ישעיהו ובראשם השירה המזמורית. בספר ישעיהו יש לנו מספר מזמורים המזכירים מאוד 'מזמורי תהילים' הנאמרים כחלק מפרקי הנבואה. פרק יב, המסיים את הנבואה החשובה על קיבוץ גלויות בפרק יא, הוא 'מזמור'. כך עולה מהביטויים "ואמרת"; "ואמרתם":

(א) וְאָמַרְתָּ בַיּוֹם הַהוּא אֹדֶךָ ה' כִּי אֲנִי הָיִיתִי בְּיָסוּר וְתִנְחַמְנִי. (ב) הִנֵּה אֵל יְשׁוּעָתִי אֶבְטַח וְלֹא אֶפְחָד כִּי עָזִי וְזַמְרַת יְהוָה וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה. (ג) וּשְׁאַבְתֶּם מִים בְּשִׁשׁוֹן מִמַּעַיְנֵי הַיְשׁוּעָה. (ד) וְאָמַרְתֶּם בַּיּוֹם הַהוּא הוֹדוּ לַה' קְרָאוּ בְּשֵׁמוֹ הוֹדִיעוּ בְּעַמִּים עֲלִילְתִּיו הִזְכִּירוּ כִּי נִשְׁגַּב שְׁמוֹ. (ה) זָמְרוּ ה' כִּי גְאוֹת עָשָׂה מִיַּדְעַת מוֹדַעַת זֹאת בְּכָל הָאָרֶץ. (ו) צַהֲלִי וְרַנֵּי יוֹשְׁבֵי צִיּוֹן כִּי גָדוֹל בְּקִרְבְּךָ קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל.

הבית הראשון הוא אישי והוא בלשון יחיד. לאחר מכן ישנו מעבר ללשון רבים - 'ואמרתם'. למעשה לשון רבים מתחילה כבר בסוף הבית הראשון ('ושאבתם') אולם החלוקה בין הבתים ברורה לאור המעבר בין 'ואמרת' ל'ואמרתם'. זהו מזמור ישועה המזכיר מאוד פסוקים מפרקי תהילים וממזמורים המופיעים במקומות אחרים:

ישעיהו פרק יב "כי עזי וזמרת יה ה' ויהי לי לישועה"	תהלים קיח, יד "עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה"	שמות טו, ב עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה
ישעיהו פרק יב "הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו"	תהלים פרק קה, א "הודו לה' קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו"	
ישעיהו פרק יב "הזכירו כי נשגב שמו"	תהלים פרק קמח, יג "הללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו"	

ישעיהו הנביא, אם כן, הוא גם משורר ומסתבר שזה אינו רק עניין אישי אלא חלק מתופעה הקשורה לתקופה. ובאמת, מצאנו שגם חזקיהו עצמו הוא משורר שאומר מזמורים.

בישעיהו לח מסופר על מחלתו של חזקיהו ובפסוקים ט-כ מופיע מזמור תפילה של חזקיהו:

(ט) מכתב לחזקיהו מלך יהודה בחלתו ויחי מחליו. (י) אני אמרתי בדמי ימי אלכה בשערי שאול פקדתי יתר שנותי. (יא) אמרתי לא אראה יה יה בארץ החיים לא אביט אדם עוד עם יושבי חדל. (יב) דורי נסע ונגלה מני פאהל רעי קפדתי כארג חיי מדלה יבצעני מיום עד לילה תשלימני. (יג) שויתי עד בקר כארי כן ישבר כל עצמותי מיום עד לילה תשלימני. (יד) כסוס עגור כן אצפצף אהגה פיונה דלו עיני למרום אדני עשקה לי ערבני. (טו) מה אדבר ואמר לי והוא עשה אדדה כל שנותי על מר נפשי. (טז) אדני עליהם יחיו ולכל בהן חיי רוחי ותחלימני והחניני. (יז) הנה לשלום מר לי מר ואתה חשקת נפשי משחת בלי כי השלכת אחרי גוף כל חטאי. (יח) כי לא שאול תודך מות יהללך לא ישברו יורדי בור אל אמתך. (יט) חי חי הוא יודך כמוני היום אב לבנים יודיע אל אמתך. (כ) ה' להושיעני ונגנתי נגנן כל ימי חיינו על בית ה'.

המילים 'מכתב לחזקיהו' מזכירים לנו את הביטוי 'מכתם' מספר תהילים (לדוגמא, [תהילים טז, א](#); [נח, א](#)). ובאמת, גם כאן ניתן למצוא בקלות פסוקים רבים המזכירים את אופיים של מזמורי תהילים. כמו במזמורים רבים בתהילים, זהו מזמור המתאר צרה גדולה המביעה בתחילה ייאוש, אך מסתיים עם תחושת ישועה (השוו, לדוגמא, [תהילים קטז](#)). מוטיב נוסף המזכיר מזמורי תהילים רבים הוא הקביעה שאין תהילה ושבח לקב"ה בשאול ובמוות (השוו, לדוגמא, [תהילים ו, ו](#); [קטו, יז](#)). המזמור הזה של חזקיהו מבטא עמידה איתנה לפני ה' ותפילה משמעותית. ואכן, בראשית הפרק בישעיהו לח, חזקיהו מתפלל לה' שיחיה אף לאחר שהנביא הודיע לו שהוא ימות ממחלתו. מכאן למדו חז"ל ש"אפילו חרב חדה מונחת אל צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים" ([ברכות דף י ע"א](#)).

יש לשים לב שהחרב החדה היא לא הרופא היא הנביא! אפילו שהנביא קובע שאין דרך חזרה, יש לפנות לשולח שלו – לה'. ובאמת, תפילתו של חזקיהו מתקבלת וישעיהו חוזר לחזקיהו ומבשר לו על כך. תופעה דומה מופיעה בישעיהו פרק לז. חזקיהו שולח לישעיהו שיתפלל אחרי הגידוף של רבשקה. ישעיהו מרגיע אותם ואומר לשליחים שאין מה לחשוש. לאחר מכן סנחריב עוזב את לכיש, לאחר שהחרב אותה, והצבא האשורי עוזב גם ירושלים, מה שהביא להנחה רווחה. אך סנחריב שולח מיד איום בוטה הרבה יותר וזה מביא את חזקיהו להתפלל ישירות, לא דרך הנביא, ושוב

הנביא נשלח למלך לבשר לו שתפילתו התקבלה. ההבדל מהמקרה הקודם הוא שכאן תפילתו של חזקיהו היא תפילה על עם ישראל ולא על עצמו בלבד.

מזמור שלישי מסוג אחר לגמרי, מזמור בעל אופי היסטורי, מופיע בסוף ספר ישעיהו [בפרק סג](#), [פסוקים ז-ט](#). המזמור מזכיר את משה, את יציאת מצרים וחציית ים סוף ואת תקופת המדבר ומסתיים עם תיאור של החורבן ובקשת ישועה. גם מזמורים עם אופי היסטורי מוכרים לנו היטב מספר תהילים (השוו, לדוגמא, [תהילים עח](#)).

מקום רביעי בספר ישעיהו בו אנו פוגשים תופעה זו הוא בפרקים כד-כו. למעשה הפסוקים הללו זוהי יחידה קשה ועמומה שאין בה כתובת ברורה ולא נאמר מתי היא נאמרה ואל מי. ישנם שם תיאורים של רעש אדמה ([כד, א-ג; פסוקים יז-כג](#)), תיאורים המתאימים לרעש שהיה בימי עוזיהו ([עמוס א, א; זכריה יד, ה](#)). נראה שישעיהו לקח תיאור זה כמשל לרעידת אדמה היסטורית: כיבוש סנחריב. כמו הרעש הנורא בימי עוזיהו כך יקרה בימי חזקיהו בעליית סנחריב.

בתוך פרק כד, המתאר, כאמור, מציאות קשה, מופיעים פתאום פסוקים יוצא דופן: פסוקים יד-טז. שלושה פסוקים של שירה שלא מתחברים לא למעלה ולא למטה. למעשה, פסוקים יז-כג קשורים באופן ישיר לפסוקים שלפני פסוק יד כך שמיקומם של פסוקים יז-טז אינו ברור. הגמרא בסנהדרין אומרת שביקש ה' לעשות חזקיהו משיח אך זה לא קרה משום שהוא לא אמר שירה. הגמרא שם ממשיכה ודורשת את פסוק טז בפרק כד: "מִכְנַף הָאֶרֶץ זְמַרְתָּ שְׁמַעְנוּ צְבִי לְצַדִּיק וְאָמַר רְזִי לִי רְזִי לִי אוֹי לִי בְגָדִים בְּגָדוֹ וּבְגָד בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ":

מיד פתחה הארץ ואמרה לפניו: רבונו של עולם, אני אומרת לפניך שירה תחת צדיק זה, ועשהו משיח. פתחה ואמרה שירה לפניו שנאמר: "מִכְנַף הָאֶרֶץ זְמַרְתָּ שְׁמַעְנוּ צְבִי לְצַדִּיק" מה זה אומר ומניין לקחו חז"ל רעיון זה? אם מעיינים בפרקים כד-כו אפשר למצוא פסוקי ישועה ושירה נוספים הנמצאים לכאורה שלא במקומם. בסוף פרק כד יש תיאור של מפלת הגויים ובתחילת פרק כה מופיע פסוק מזמורי. אולם המשך הפסוקים שם הם בסגנון אחר לגמרי ורק בפסוק ט מופיע שוב פסוק מזמורי, ושוב לאחרי סגנון אחר. בפרק כו, א-ד שוב מופיעים פסוקים מזמורים ולאחר מכן פסוקים המתארים מצוקה.

אם לוקחים את הפסוקים הללו ברצף מפרק כד ואילך רואים שזה מזמור עם רצף המזכיר מאוד את המזמור בפרק יב:

ישעיהו פרק כד

(יד) הִמָּה יִשְׂאוּ קוֹלָם יָרִנוּ בְּגֵאוֹן ה' צָהֲלוּ מִיָּם.

(טו) עַל כֵּן בְּאָרְצֵי כְּבָדוֹ ה' בְּאֵי הַיָּם שָׁם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל.

(טז) מִכְנַף הָאֶרֶץ זְמַרְתָּ שְׁמַעְנוּ צְבִי לְצַדִּיק וְאָמַר רְזִי לִי רְזִי לִי אוֹי לִי בְּגָדִים בְּגָדוֹ וּבְגָד בּוֹגְדִים בְּגָדוֹ.

...

ישעיהו פרק כה

(א) ה' אֱלֹהֵי אֲתָה אֲרוֹמְמָךְ אוֹדָה שְׁמַךְ כִּי עָשִׂיתָ פֶּלֶא עֲצוֹת מְרְחוֹק אֲמוּנָה אֲמֵן. (ב) כִּי שָׁמַתָּ מְעִיר לְגַל קְרִיָּה בְּצוּרָה לְמִפְלָה אֲרָמוֹן זָרִים מְעִיר לְעוֹלָם לֹא יִבְנֶה. (ג) עַל כֵּן יִכְבְּדוּךָ עִם עֲזֵי קְרִית גוֹיִם עָרִיצִים יִירָאוּךָ. (ד) כִּי הֵייתָ מְעוֹז לְדָל מְעוֹז לְאֲבִיוֹן בְּצַר לוֹ מִחֶסֶה מִזָּרָם צַל מִחָרֵב כִּי רוּחַ עָרִיצִים כָּזָרָם קִיר. (ה) כְּחָרֵב בְּצִיּוֹן שְׂאוֹן זָרִים תִּכְנִיעַ חָרֵב בְּצַל עֵב זְמִיר עָרִיצִים יִעֲנֶה.

...

(ט) וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קוֹיֵנוּ לוֹ וְיוֹשִׁיעֵנוּ זֶה ה' קוֹיֵנוּ לוֹ נְגִילָה וְנִשְׂמְחָה בִּישׁוּעָתוֹ.

...

ישעיהו פרק כו

(א) בַּיּוֹם הַהוּא יוֹשֵׁר הַשִּׁיר הַזֶּה בְּאָרֶץ יְהוּדָה עִיר עֵז לָנוּ יְשׁוּעָה יְשִׁית חוֹמוֹת וְחַל.

(ב) פִּתְחוּ שְׁעָרִים וְיָבֵא גוֹי צְדִיק שְׁמֵר אֲמָנִים.

(ג) יִצָּר סְמוּךְ תִּצָּר שְׁלוֹם שְׁלוֹם כִּי בְךָ בְטוּחַ.

(ד) בְּטַחוּ בַּה' עַד־יָעַד כִּי בָּיָה ה' צוֹר עוֹלָמִים.

אלא שכאמור, כאכל זה כאילו מפורק ומפורק בתוך פרקים כד-כו.

נראה שזהו המזמור שחזקיהו אמר היה לומר. השירה שלא אמר. זוהי כוונת חז"ל בגמרא שהארץ התנדבה לומר שירה, השירה המפורקת כאן. מדוע המזמור פורק? נראה שהתשובה פשוטה וכואבת. לאחר מסע סנחריב, ירושלים אומנם ניצלה אך כל יהודה הייתה חרבה ורבים ביהודה הלכו בגלות. במצב כזה, למרות ההצלה, כבר אי אפשר היה לומר שירה.

משלים – ישעיהו כמורה

בין נבואות ישעיהו מופיעים מספר משלים: משלי הכרם בישעיהו [פרק ה](#) ו**פרק כז** ומשל החורש בסוף [פרק כח](#). לאור ריבוי התיאורים החקלאיים, יהודה פליקס הציע שישעיהו היה חקלאי. אולם לנו נראה יותר שהוא היה מורה. ישעיהו עושה שימוש במספר תיאורים הלקוחים מבית ספר: "לשון לימודים" (נ,ד); "צור תעודה חתום תורה בלימודי" (ח, טז) ועוד. נראה שזה גם משמעות הפסוקים הידועים והסתומים בפרק כח:

(ט) אֵת מִי יוֹרָה דְעָה וְאֵת מִי יָבִין שְׁמוּעָה גְמוּלִי מִחֶלֶב עֲתִיקִי מִשְׁדָּיִם. (י) כִּי צוֹ לָצוּ צוֹ לָצוּ

קוֹ לָקוּ קוֹ לָקוּ זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם. (יא) כִּי בָלַעְגִי שְׁפָה וּבָלְשׁוֹן אַחֲרַת יְדָבָר אֶל הָעָם הַזֶּה.

בפסוק ט מדובר במפורש על מישהו שמלמד תינוקות. נראה שפסוק י מתאר תרגול קריאה של ילדים הקוראים הברות. העם מתלונן על הנביא שהוא מדבר אליהם כמו תינוקות. לא במקרה ישעיהו הוא הספר הנבואי בה"א הידיעה. כפי שנראה בהמשך סדרת השיעורים, יש לו תלמידים: מיכה, נחום חבקוק וצפניה משתמשים ש'חומרים' של ישעיהו. זוהי אסכולה וגם חזקיהו הוא אחד מהם. עמוס, בן התקופה, אין לו בית מדרש ותלמידים. הוא איש בודד. גם ירמיהו היה נביא בודד. ישעיהו זה אסכולה, בית מדרש. אם כן, גם תפקידו של ישעיהו כמורה מלמד על דורו של חזקיהו כדור דעה.

דרשות התורה

השיא של המהפכה הרוחנית של דור זה בא לידי ביטוי בדרשות התורה של ישעיהו. בישעיהו פרק ב מופיע:

וּתְמַלֵּא אֶרְצוֹ כֶּסֶף וְזָהָב וְאִין קֶצֶה לְאֶצְרֹתָיו וּתְמַלֵּא אֶרְצוֹ סוּסִים וְאִין קֶצֶה לְמַרְכָּבָתָיו. (ח)

וּתְמַלֵּא אֶרְצוֹ אֱלִילִים לְמַעֲשֵׂה יָדָיו יִשְׁתַּחֲוּוּ לְאִשָּׁר עָשׂוּ אֲצַבְעֹתָיו

זוהי הקבלה ברורה לפרשת המלך בדברים פרק יז (טז-יז):

דברים פרק יז	ישעיהו פרק ב
--------------	--------------

<p>ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאצרתיו.</p>	<p>רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ו' אמר לכם לא תספון לשוב בדרך הזה עוד.</p>
<p>ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבתיו.</p>	<p>ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו</p>
<p>ותמלא ארצו אלילים למעשה ידיו ושתחוו לאשר עשו אצבעתיו..</p>	<p>וכסף וזהב לא ירבה לו מאד</p>

ישעיהו דורש את הפסוקים שם ומקשר אותם לימיו. בהמשך, בפרק ג, ישעיהו מוכיח את המנהיגים ולמעשה זה מקביל לפסוקים בדברים פרק יח העוסקים במנהיגים. זאת אומרת שהנבואות כאן נדרשות ומתבססות על הפסוקים בתורה. יש דוגמאות רבות נוספות בספר ישעיהו לדרשות מהתורה.